

poglavjih 11, 12, in 13, pokrivajo, kar sicer ni moteče, saj vsak avtor govori s svojega vidika. Delo je vsekakor pomemben prispevek k (s)poznovanju Krasa, pisano za širše bralstvo in ne zgolj za strokovnjake.

Tina Novak Pucer

*Jana Horvat, Vesna Svetličič, Meta Bole, Metka Culiberg, Draško Josipovič, Marko Stokin
in Nina Zupančič:*

SERMIN: PRAZGODOVINSKA IN ZGODNJE RIMSKA
NASELBINA V SEVEROZAHODNI ISTRI.

Založba ZRC SAZU. Ljubljana 1997, 193 strani.

Grič Sermin in raztreseno istoimensko naselje ležita v Koprskem zalivu, na skrajnem severozahodnem robu Jadrana, ki povezuje severni del Italije z Istro in s prehodi čez kraški rob v jugovzhodne Alpe, Podonavje in balkansko področje. Obalno flišnato področje, izoblikovano v času zadnje ledene dobe, sta močno preoblikovali hudourniški rečici Rižana in Badaševica. Sermin je nizek, osamel flišnat grič z vrhom iz apneniškega peščenjaka, z vseh strani obdan z naplavinскими glinatimi nanosi.

Plitvine obalnega morja so bile idealne za ureditev solin, ki so v virih izpričane že v 12. st. v okolici Kopra in ob izlivu Rižane. V 14. st. postane solinarstvo pomembna gospodarska panoga, ki proti koncu prejšnjega stoletja izumira in pred prvo svetovno vojno soline domala izginejo. Predeli okoli Kopra pa se spremenijo v nevarna malarična žarišča, kar je bilo vzrok številnim zemeljskim posegom in regulaciji rečnega toka ter načrtnemu urejanju kmetijskih površin. V sedemdesetih letih je bilo zgrajenih 42 izsuševalnih in regulacijskih kanalov in kar 93 drugih objektov, med njimi koprsko pristanišče, železniška postaja, naftni ter plinski terminali. Posebej usodno je okrnil podobo pokrajine peskokop na vzhodni strani serminskega hriba. Pri urejanju pristanišča so z velikimi zasipavanji ločili od morja Škocjanski zatok. Krajinska slika je bila s temi posegi spremenjena do nerazpoznavnosti, kar je posebej očitno z zračnih posnetkov.

Omembe serminskega najdišča segajo že v 16. stol. Podrobno je najdišče topografsko raziskal A. Degrassi v tridesetih letih tega stoletja, torej še pred usodnimi, velikimi zemeljskimi posegi. Najnovejše arheološke in topografske podatke pa dolgujemo M. Župančiču, M. Stokinu in drugim.

Serminski grič, domnevni kaštelir, je ovalna planota, omejena s teraso; okopov, značilnih za podobna kraška prazgodovinska gradišča, ni opaziti. Že sredi 12. stol. je tu stala cerkva Sv. Jurija, ki ji nedvomno pripadajo številne najdbe ostankov opek in kamenja. Najdišče je bilo zaradi izjemne strateške lege v preteklosti večkrat

prekopano v vojaške namene. Vrh je bil poseljen v prazgodovini, enako ravnica ob zahodnem vznožju griča. Na vznožju Sermina je skoraj zagotovo ležalo prazgodovinsko grobišče, pripadajoče naselbini na vrhu griča. Za območje nekdanjega posestva Peroše pa poročajo o številnih najdbah mozaičnih tal in antičnih opek. Pri gradnji železniške postaje je bil uničen velik del arheološkega najdišča, poročila očitvidcev pa govorijo o bogati kulturni plasti z rimsko lončenino in keramičnimi utežmi za ribiške mreže.

Zaščitna arheološka raziskovanja so potekala ob gradnji pretakališča za podjetje Istrabenz leta 1987 in so sledila predhodnemu uničenju velikega dela najdišča na ravnici ob zahodnem vznožju griča. Izkopavanja so dokazala naselbinske ostanke iz prazgodovinskega obdobja in zgodnje rimske dobe, čeprav so obsegale samo neposredno ogrožene predele najdišča. Žal celovita podoba najdišča ni bila mogoča.

Izkopavanja med leti 1987 do 1992 je vodil mag. M. Stokin, MZVKND Piran z zunanji sodelavci mag. D. Josipovičem, T. Kajfežem, D. Snojem. Raziskave je v celoti financiralo podjetje Istrabenz. Izkopani na ogroženem območju so odkrili stavbne ostanke iz časa srednje bronaste do zgodnje železne dobe, prekrite s kulturno bogato plastjo od srede 2. st. pr. n. št. do avgustejskega obdobja iz začetka 1. st. n. št. Kulturne ostaline iz jarka pri Rižani pa so poleg ostankov židovdale gradivo iz prve pol. 1. st. n. št.

Zelo zanimive so bile drobne najdbe iz prazgodovinskega obdobja. Bronasta certoška fibula in bronasta pletena ovratnica izvirata iz najmlajše železne dobe. Najdeni sta bili tudi okrasna jantarna jagoda in roževinasto kolesce. Vesna Svetličič je v študiji prazgodovinskega posodja mogla posamezne odlomke te deloma pripisati določenemu tipu posode; in sicer oblikam, kot so pitosi, lonci, skleda, latvice in skodele. Posodje je bilo neredko okrašeno s prilepljenimi plastičnimi rebri; modeliranimi bradavicami, zlebljenim okrasom in imelo je držaje in ročaje. Posodje sodi v isto časovno obdobje kot omenjena stavba, očitno je bil to hišni inventar, kot tudi omenjeno roževinasto kolesce. Nekaj keramike sodi v čas po propadu stavbe in jo avtorica Vesna Svetličič povezuje s svetolucijsko kulturno skupino. Med vse pozornosti vrednimi najdbami je tudi odlomek rdeče figuralne grške keramike, ki je iz konca 5. ali 4. st. pr. n. št. Sočasne temu gradivu so bronaste sponke in nekaj obsekov, mlajše kovinsko gradivo, sponke tipa Picugi in spiralasta ovratnica pa so že iz zgodnjega rimskega obdobja.

V času, ko je bila prazgodovinska stavba že porušena, so kotanjo zasipavali z odpadnim gradivom. Izoblikovala se je plast ruševine z ostanki opeke, kosti in veliko količino odlomkov amfor. Gradivo je večidel prišlo v zasutje konec 2. ali začetek 1. st. pred Kr., skromnejše najdbe pa segajo še vse v srednje avgustejsko obdobje.

Poleg manj pomembnih najdb iz ostalih izkopov so zelo izpovedne tudi najdbe iz jarka ob Rižani, časovno opredeljene v prvo polovico 1. st. n. št. V sveže izkopanih jarkih je bilo opaziti tudi ostanke zidov.

Srž raziskave predstavlja študija keramičnega gradiva dr. Jane Horvat, ki je nelahko nalogo vzorno opravila s pomočjo podrobnega, večplastnega študija oblik, statističnih izračunov mer ter kemičnih in mineraloških raziskav gline, iz katere je bilo posodje izdelano. Tovrstne študije močno fragmentarnega gradiva so nelahko in močno nevhvalno delo, saj sta posebej pri transportnem posodju, kar so amfore bile, pomembna predvsem oblika trupa in prostornina. Oblika ustja pa je bila odvisna od posamezne lončarske delavnice ali celo lončarja.

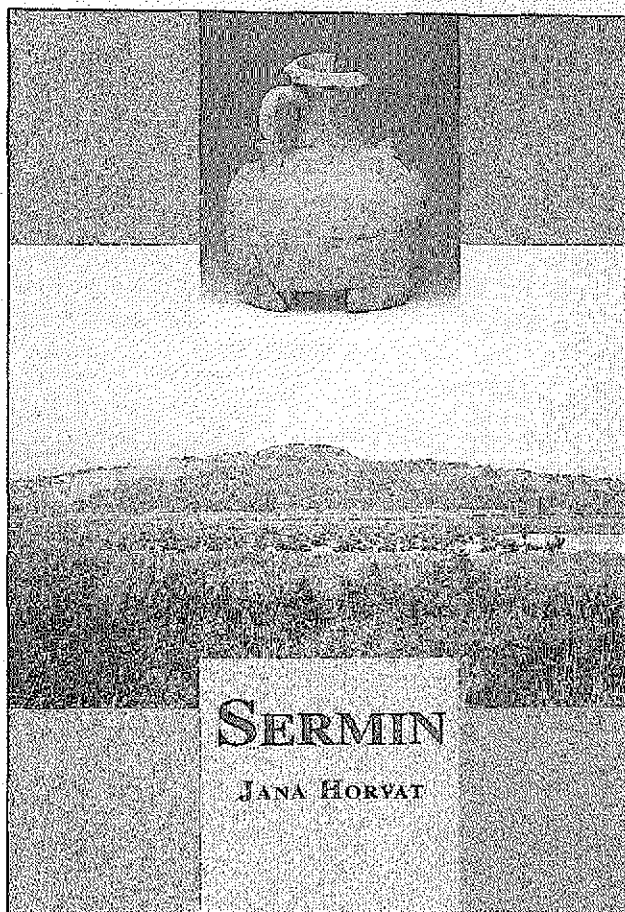
Glavnino keramičnega gradiva iz zasipa predstavljajo t.i. grško italške amfore, ki se najprej pojavijo na prehodu iz 4. v 3. st. pr. n. št. na območju Grčije in južne Italije. Izdelovali so jih najprej na Siciliji, kasneje tudi v Kampaniji in Etruriji. Bile so transportno posodje za vino in njihove ostanke najdemo po vsem Sredozemlju, pogosto tudi med razbitinami antičnih ladij v Jadranu. S širjenjem rimske kulture so se proizvodna središča širila in mlajša oblika amfore, ki še močno spominja na grško italško, tj. amfora Lamboglia 2, je zanesljivo nastajala v številnih lončarskih delavnicah vzdolž jadranske obale. Takšne amfore, nemalo tudi iz Padske nižine in nekaj tudi z roba Tržaškega Krasa, so služile za transport vina, ki so ga tod pridelovali. Ena od lončarskih delavnic, ki je izdelovala tovrstne amfore je bila nedavno odkrita ob izviru Lokavca, nedaleč od izvira Timave.

V drugi polovici 1. st. pr. n. št., torej v času Julija Cezarja in cesarja Avgusta, se pojavijo nove oblike, ki so starejšim močno podobne, strokovno imenovane Dressel 6A. Nema lokrat povsem sorodna glina izpričuje, da so to posodje izdelovale iste delavnice.

Tudi tovrstno vinsko posodje je bilo odkrito med številnimi odlomki v zasipu, vendar je bilo manj številno kot starejše oblike. Zgovorne so tudi redke najdbe grških vinskih amfor in izpričujejo živahno trgovino z egejskim prostorom še dolgo v 1. st. n. št.

Amforam za vino se na tržišču skoraj istočasno pridružijo tudi amfore za znamenito istrsko olje, ki ga omenja tudi Plinij. Pošiljali so ga širom rimskega cesarstva daleč na sever in vzhod še vse prvo in polovico drugega st. n. št. v zato posebej oblikovanih, trebušastih amforah Dressel 6B. Vendar je obdobje od srede 1. st. pr. n. št. dalje v Serminu slabše zastopano. Mlajše oblike amfor so znane iz Fornač pri Piranu in drugih kasnejših najdišč.

Kemične in mineraloške analize gline so potrdile arheološke raziskave. Obravnavano zgodnje vinsko transportno posodje je bilo izdelano iz gline, značilne za jadranska obalna ležišča. Nekatere razlike dokazujejo obstoj številnih posameznih delavnic. Iz tega sledi, da se je na Jadranu vsaj že v sredini 2. st. pr. n. št.

močno razvila proizvodnja amfor, ki je spremljala vzpon vinogradništva.

Poselitev Sermina se je torej neprekinjeno nadaljevala iz časa pozne bronaste in zgodnje železne dobe, kar je le redko dokazano na prazgodovinskih naselbinah od Istre do Furlanije. Pomembno vlogo serminske prazgodovinske naselbine dokazuje tudi najdba kalupa za vlivanje plavutaste sekire, ki določa Sermin kot obmorsko postojanko med obema obalama Jadrana. Prav tako lahko iz značilnosti najdenega gradiva sklepamo na močne stike s postojankami v zaledju, znotraj notranjske in istrske prazgodovinske kulturne skupine.

V prehodni čas, ko presihata železodobna kultura, sodijo najdbe helenističnega uvoženega rdečefiguralnega posodja in nekaj severnojadranske slikane keramike.

Na raziskanih predelih Sermina, v okviru tu obravnavanih raziskav, niso bili odkriti ostanke rimskega zidovja, temveč le drobno naselbinsko gradivo, kar zelo otežkoča interpretacijo poselitve. Odnos do prazgodovinske naselbine ni povsem jasen, številne zgodnjerske najdbe, predvsem številno transportno posodje, pa vendarle kažejo na bližino rimskodobne naselbine.*

* Primerjaj prispevek A. Casparija v tej številki Analov o ostankih arhitekture, najdene pri sondiranju 1997. (op. uredništva).

Raziskano nasutje nad ostanki prazgodovinske hiše je nastalo očitno v času pospešenih gradenj v pozno-republikanskem in zgodnjeavgustejskem obdobju. Za naselje iz prve polovice 1. st. n. š. pa smemo domnevati, da njegovi ostanki skrivajo v strugi Rižane; poleg tega ga nakazujejo tudi številne drobne najdbe.

Iz analiz raziskanega gradiva izhaja, da smemo iskati zgodnjerimsko naselbino izven področja, ki so ga arheologi izkopavali. Gotovo ga je večji del uničila gradnja železniške postaje na južnem robu ravnice, kjer so med gradnjo opazili mnogo sledi zidov in debelo kulturno plast.

Avtorica podrobne študije antičnih ostalin dr. Jana Horvat je iz primerjalne analize keramičnega gradiva, v katerem prevladujejo zgodnje rimske grško-italske amfore, uspela priti do nekaterih pomembnih zaključkov.

Najzgodnejše oblike vinskih amfor, ki se sorazmerno pogosto pojavljajo v morju ob istrski obali, so redko najdene na kopnem. Poleg Sermina so bile najdene le še v Akvileji in v Nezakciju. Rimska kolonija v Akvileji, ki je bila gotovo najvažnejša postojanka Rimljanov in vojaško oporišče pri prodiranju na vzhod in v Istro, je bila ustanovljena leta 181 pr. n. š. Nezakcij je bilo utrieno središče Histrov prvotnih prebivalcev Istre, ki so ga Rimljani po dolgih obleganjih v letu 178 in 177 leta pr. n. š. premagali z zvijačo.

Istra je bila pokorjena šele mnogo kasneje, v času Avgusta, ob prelomu tisočletja. Postala je ena najbolj cvetočih pokrajin, ki so jo poselile mnoge cesarske družine in njihovi prijatelji. Vzdolž obale so se kot biseri nizale prekrasne vile, oljčni nasadi in obdelana polja so se zajedala globoko v hribovito, z gozdovi poraslo notranjost, kjer so se staroselski živinorejci šele tekom stoletja v celoti romanizirali.

Kakšno vlogo je igral v tistih najbolj odločujočih časih rimskega vojaškega prodiranja Sermin? Ležal je blizu Akvileje in gotovo v času vojne s Histri prišel pod trajen rimski nadzor.

To dokazuje prisotnost zgodnjega rimskega transportnega in finega importiranega posodja. V nasprotju s keramiko pa dokazujejo odkriti deli noše povezanost z regionalnim oblikovnim krogom, ki je segal od vzhodne Furlanije in Posočja, preko Istre in Notranjske do severne Dalmacije in Like. Nakit izpričuje avtohtono nošo in prisotnost (že pokorjenega) staroselskega življa, ki se ohranja še vse do avgustejskega obdobja, nato pa utone v premočni romanizaciji.

Sermin je v 2. in 1. st. pr. n. š. torej pomembno pristanišče in vozlišče kopnih in morskih trgovskih poti že v prazgodovinskih obdobjih, podobno kot raziskana najdišča Devin, Štramar pri Trstu, Piran in že omenjeni Nezakcij v južni Istri.

Živahne trgovske stike s severnim Jadranom so pred Rimljani vzdrževali tudi grški trgovci, kar najbolj izpričujejo ohranjena naselbinska imena grškega izvora, kot so Piranon, Aegida, pa tudi Diomedovo svetišče na

izlivu Timava. Venetski trgovski postojanki sta bila po imenih sodeč tudi Tergeste in Timav.

Vendar so arheološke sledi iz drugih najdišč, npr. iz piranskih Fornač in Razdritega, skoraj pol stoletja kasnejše od serminskih in izpričujejo že napredujoče prodiranje Rimljanov vzdolž obale in v istrsko notranjost, kakor tudi čez prelaze proti nepokorjenemu vzhodu. Najdba lončarskih delavnic v Lokavcu pri Timavu govori o rimski poselitvi podeželja in v približno isti poznorepublikanski čas sodijo tudi ostanki najstarejših vil, kot npr. predhodnica kasnejše razkošne vile iz Barkovelj pri Trstu in prve faze vile rustike v Nabrežini.

Zaključek knjige je kratek, odličen zgodovinski oris dogodkov iz pričujočega obdobja avtorice Jane Horvat. Do začetka histrskih vojn leta 178, o katerih obširno poroča zgodovinar Livij, je segalo rimsko področje do Timava in tam mejilo na Histre. Nekateri raziskovalci domnevajo, da je bila po krvavih histrskih vojnah meja pomaknjena malo vzhodneje, v bližino vasi Praprot. Z ustanovitvijo rimske kolonije Tergeste v cesarjanskem času je bila meja prestavljena na rečico Formio, to je današnja Rižana, za katero pa je ohranjeno tudi ime Rusanus. V času cesarja Avgusta, ko je bila Istra vključena kot Deseta regija v Italijo, je meja stekla po istrski reki Raši.

Sermin, ki je v času svojega največjega razcveta ležal na občutljivem ozemlju med Galijo Cisalpino, še neosvojenim Ilirikom in upirajočo se Istro, je imel torej pomembno vlogo.

Plinij omenja v svojih spisih mesto Aegido kot mesto rimskih prebivalcev in ga prišteva med ostala istrska *oppida Histriae civium Romanorum*. Iz virov vemo, da je Aegida imela status municipija in je z razcvetom bližnje tergestinske kolonije po sredini 1. st. pr. n. š. začelo usihati in sčasoma popolnoma izgubilo na gospodarskem pomenu.

Caprae, ki izvorno pomeni Kozje, tako kot ime Aegida, je nastal šele v pozni antiki na prostoru današnje Kopra. Kje je torej ležala Aegida?

Mnogi raziskovalci, med njimi tudi znani Attilio Degrassi, so videli ostanke Aegide na vznožju Sermina. Nove arheološke raziskave so pokazale nedvomno kontinuiteto trgovske naselbine od prazgodovine do zgodnje antike, z gospodarskim razcvetom v času najzgodnejših rimskih posegov na istrska tla. Misel se zdi po zadnjih raziskavah toliko bolj vabljiva, zagotovega dokaza pa še vedno ni.

Najnovejša knjiga, ki je plod interdisciplinarnega sodelovanja in načrtnega skupinskega dela, je velik prispevek k zgodovinski sliki najzgodnejših obdobj Istre. Nedvomno najpomembnejši doprinos so poglobljene analize keramičnega gradiva, ki so v osnovi avtoričino doktorsko delo in se kosajo s sodobnimi tujimi strokovnimi objavami ter jih pionirsko dopolnjujejo v slovenskem prostoru.

Študija je toliko bolj dragocena, ker je avtorica J.